

DE HERVORMDE KERK VAN WIRDUM

In Wirdum staat de kerk spreekwoordelijk in het midden, rijst uit het dorpscentrum op. Nu de kerk gedurende de afgelopen jaren in fasen gerestaureerd is, verschaft dit een onverdeeld genoegen. De bezoekers die een aantal jaren geleden aan de excursie hebben deelgenomen, zullen de bouwval niet meer herkennen. De restauratie die "sober en doelmatig" moest geschieden, heeft niet uitsluitend uit herstel bestaan, maar er zijn wel degelijk beslissingen genomen om de bouwgeschiedenis van het complexe bouwwerk te verduidelijken. Er zijn wezenlijke verbeteringen tot stand gekomen.

De Wirdumer kerk die in de middeleeuwen mogelijk toegewijd is aan de H. Martinus van Tours, heeft met de zusterkerken in o.a. Sneek, Franeker, Bolsward en Dokkum gemeen dat zij in ruimtelijke zin een opvallend bouwwerk is. Het gebouw dateert grotendeels uit de tweede helft van de dertiende eeuw, maar is in de volgende eeuwen herhaaldelijk veranderd. De vroegste vorm van de kerk is zelfs nauwelijks meer te herkennen. Tijdens de restauratie is aan de noordzijde muurwerk van tufsteen met kleine rondbogige ramen aangetroffen dat mogelijk nog uit de twaalfde eeuw stamt. Andere gedeelten van de kerk bestaan voornamelijk uit dertiende-eeuws muurwerk van kloostermoppen dat in verschillende perioden ommetseld is geraakt, de koorpartij al in de vroegste fase, andere delen later; tot in de achttiende eeuw.

De kerk heeft in een vrij vroege fase, in de dertiende eeuw, twee uitbouwen gekregen op ongeveer de helft van de lengte van het gebouw. De noorder kruisarm die vanwege het eigen, van kruisribben voorziene koepelgewelf en geprofileerde scheiboog geen echte transeptarm genoemd kan worden, is nog in wezen en bij de restauratie in goede staat gebracht. Op de plek van de zuider kruisarm, waarvan de scheiboog tijdens de restauratie weer aan het licht kwam, is later een toren gebouwd. De kerk had al een grote, van tufsteen gebouwde toren aan de (gebruikelijke) westzijde.

Naar de oplossing van de vraag waarom de kerk lang begeleid werd door twee torens is nog nooit een serieuze poging ondernomen. Zou het kunnen zijn dat er in de veertiende of vijftiende eeuw een tribune, doxaal of kraak, zoals we die nog in Oosterend kennen, tussen koor en schip geplaatst werd en men aan de buitenzijde een traptoegang tot dit hoge bouwsel heeft gemaakt? Het lijkt niet waarschijnlijk, want dan had een trap in de zuidelijke aanbouw kunnen volstaan en was een torenopbouw niet nodig. Is het dan een begraafkapel geweest voor een van de vele voorname families die de parochie rijk was; een kapel die zelfs een torenvormige bekroning moest krijgen om de macht van die familie uit te stralen? De zuidtoren die in vernieuwde en herstelde vorm nog steeds de kerk begeleidt, roept vragen op.

De westtoren is van 1650 tot 1688 te gelde gemaakt: de tufsteen kon vermalen worden om te dienen voor het vervaardigen van trasspecie. De westzijde van de kerk kreeg pas in 1716 haar huidige vorm. De landschapstimmerman Pieter Jansen ontwierp toen een driezijdige sluiting in een poging om de kerk een symmetrische geleding te geven. Daar kwam ook de ingang: een poort van pilasters en een bekronend fronton dat doorbroken is en een siervaas bevat en alliantiewapen met ahangende doeken. Bijna een eeuw lang heeft de kerk eruit gezien als een dwarsgeplaatst gebouw met twee meerzijdige sluitingen en een toren met zadeldak voor het midden van de zuidzijde. Deze ranke toren is in 1806 vernieuwd. Tijdens de restauratie bleek de kern van de toren nog uit kloostermoppen te bestaan. Of dit het gevolg is van secundair gebruik (in de veertiende eeuw of in 1806) van dit middeleeuwse bouw materiaal, of een gedeelte van de gehandhaafde

oude toren, kan niet meer uitgemaakt worden. Het vernieuwde bouwwerk werd een forse, drieledige toren met een ingesnoerde naaldspits. In 1845 moest deze door een algehele ommetseling al ingrijpend vernieuwd worden. De baksteenheid van 1845 is in de loop der tijd zo bouwvallig geworden dat grote delen in de laatste jaren opnieuw vervangen moesten worden.

De jongste restauratie van de jaren-1980 heeft niet alleen de toren een face-lift gegeven, maar vooral de kerkruimte veranderd. De al genoemde opening van de noorder-kruisarm en het zichtbaar maken van het daar aanwezige stenen gewelf en van de scheiboog aan de zuidzijde zijn de belangrijkste veranderingen. Het vermoedelijk uit het laatst van de negentiende eeuw daterende lage gewelf in het schip is weggenomen en een nieuw gewelf aangebracht tussen de ribben van het uit de vijftiende eeuw daterende gotische gewelf die er nog boven zaten. Om dit gewelf bereikbaar te maken is er een kap tussen het dak van het schip en de toren aangebracht. Hierdoor is de aankapping van de twee kruisarmen min of meer hersteld. De opstelling van het meubilair is enigszins gewijzigd, waarbij de verplaatsing van de kansel uit het koor naar de zuid-oostelijke hoek van het kruis het meest opvallend is.

De oude vloeren zijn verwijderd en de sublieme collectie grafzerken is zo weer aan het licht gekomen. Een aantal zerken is tijdens de restauratie verplaatst. Daardoor is de noordelijke uitbouw niet zo goed herkenbaar meer als Oenema-Camminga-kapel, als "sepulchrum familiae Kamminghanae in Wirdum", zoals een van de zerken te lezen geeft. Van een zandstenen gothische priesterzerk voor Bucko († 1509), een vroege renaissance-zerk uit het midden van de zeventiende eeuw door Benedictus Gerbrants en een van de fraaiste maniëristische zerken van Friesland, die voor Wittio van Camstra, in 1558 vervaardigd door Vincent Lucas tot de zerken uit de rijpe renaissance door Dirck Lieuwes en Jacob Lous (een schitterende portretzerk uit 1616 voor Wytse van Camminga en Rixt van Roorda) en de barok (de portretzerk van Julius van Eysinga in wapenrusting van ca. 1640), de collectie biedt met enkele stuks een vrijwel compleet beeld van de ontwikkeling van de bloeitijd van de zerkbeeldhouwkunst in Friesland. Voor het overige zij verwezen naar de toelichting die S. ten Hoeve bij gelegenheid van het vorige excursiebezoek aan de kerk samenstelde.

Peter Karstkarel
1986